

Sultan II. Mahmud'un
"gâvur" ithamına cevabı

Senindir Evvel ü Âhirde Devlet Yâ Resûlallah!

İcraatı hakkıyla anlayamamış olan Sultan II. Mahmud imparatorluğun en buhranlı zamanında tahta çıkıp harpler ve isyanlarla uğraşmış, bir taraftan da ıslahat faaliyetleriyle devletin çözümlenmesine mâni olmak kudretini göstermişti. Devletin fonksiyonlarını elinde toplayarak memleketi saraydan idare etmeye başlaması otokratlıkla itham edilse de devleti uçurumun kenarından alan bu teşebbüsünün ardındaki saikler, sultanı anlamak hususunda yardımcı olabilir.

Ekrem Buğra
Ekinci

Prof. Dr.,
Marmara
Üniversitesi
Hukuk
Fakültesi

Sultan II. Mahmud hakkındaki efsaneler, daha padişahın annesi Nakşidil Sultan ile başlar. Martinik'ten Fransa'ya gelirken, Cezayir korsanlarının eline düşen Fransız asilzadesi Aimée de Rivery saraya getirilmiş; burada yetiştirilerek Sultan I. Abdülhamid ile evlenip Sultan II. Mahmud'u doğurmuştur. Aimée, Fransız İmparatoru Napoléon'un zevcesi Josephine ile teyze çocuğudur. Böyle bir hanım vardır ama Sultan II. Mahmud'un annesi değildir. Sultan II. Mahmud'un annesi Kafkasya asıllı bir cariyedir. 1807'de İngiliz gazeteleri tarafından ortaya atılan bu iddia, 1867'de Sultan Aziz'in Avrupa seyahatinde tekrar moda olmuş, padişahın o zamanki Avrupa aristokrasisi ile akrabalığı Fransız mecmualarına çekici gelmiştir.

Çocuğu olmayan Sultan III. Selim,

Şehzâde Mahmud'u evladı gibi himaye ve terbiye etti. Şehzade, amcasının ıslahat fikrinin tesirinde kaldı. En buhranlı zamanlarda, imparatorluğu uçurumun kenarından aldı. Uzun süren saltanatında hem harpler, hem isyanlarla sarsılan devletin çözümlenmesine mâni olmak kudretini gösterdi. Her sahadaki ıslahat faaliyetleriyle imparatorluğa hayatiyet kazandırdı. Cahil ve mutaassıp bir kesimin reaksiyonunu çekmekle beraber, akliselim sahipleri tarafından hizmetleri şükranla anılmış; Garp menbalarında bile hürmetle anılmıştır.

95. halife ve 30. padişah olarak 1808'de tahta çıktı. Sultan III. Selim tahttan indirilip şehid edilmiş, bu arada kendisini de öldürmeye yeltenmişler ise de Allah'ın inayeti kabilinden hayatta kalarak,

Auguste Étienne François Mayer tarafından yapılan yağlıboya tabloda Sultan II. Mahmud'un Bayezid Camii'nden ayrılışı tasvir edilmiş (1837).

Ruşuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa'nın desteğiyle tahta çıkmıştır. Sultan III. Selim'in düştüğü hatalara düşmemeye çalıştı. Onun maraz doğuran merhametli siyasetini terk etti. Sert tedbirlerle, içeride istikrarı temin etti. Asırlar boyunca gitgide tefessüh etmiş ve artık ıslahı kabil görülmeyen Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırdı. Ocak mensuplarının zulümlerinden bezmiş olan halk da kendisine var gücüyle destek oldu. Gönüllü ve mecburi esasa müstened yeni bir ordu kurdu ki, şimdiki ordunun nüvesi sayılır.

Saltanatının ilk senelerinde, yeniçerilere arkasını verip padişahı kısıp alan meşhur nişancı Halet Efendi'nin nüfuzu görülür. Fırsatını bulunca, kendisini ortadan kaldırdı. O kadar çok kişinin canını yakmıştı ki, arkasından,

Ne kendi etti rahat, ne âleme verdi huzur

Yıkıldı gitti cihandan, dayansın ehl-i kubur

mısraları söylenmiştir. Padişah ancak ondan ve Yeniçeri Ocağı'nın ilgasından sonra serbest hareket etme imkânı bulmuştur. Böylece Sultan II. Mahmud'un saltanatı, Halet Efendi'nin ölümü ve Yeniçeri Ocağı'nın ilgasından evvel ve sonra olmak üzere iki devreye ayrılır. Böylece padişah, mazide el ele verip uğursuz roller oynayan bürokrat, asker ve ilmiyeyi sindirdi ve devletin fonksiyonlarını elinde toplayarak memleketi saraydan idare etmeye başladı. Bunun için otokratlıkla itham edilir ama bu teşebbüsü, bir cihetle devleti uçurumun kenarından almıştır. Sultan II. Abdülhamid de 93 Harbi felâketi üzerine babasının yolunu bırakıp dedesinin yolunu takip edecektir.

Milli bünyeye muvafık ıslahatlar

Sultan II. Mahmud sadece harpler ve isyanlarla uğraşmadı. Zamanında binlerce bina yapıldı veya tamir edildi. Yollar açıldı veya genişletildi. Köprüler kuruldu. Buharlı gemi ve makineler alındı. Harbiye ve tıbbiye mekteplerini, ayrıca memur yetiştiren mektepleri kurdu. Tophane'de Nusretiye, Bahçekapı'da Hidâyet, Arnavutköy sahilinde Tefikiye, Üsküdar Şemsipaşada Adliye camilerini; Bayezid Kulesi'ni, Mahmudiye, yani Unkapanı Köprüsü'nü inşa ettirdi, muhtelif yerlerde çeşmeler yaptırdı. Eyüp Sultan türbesi dâhil, İstanbul'daki bütün sahabe kabirleri hep Sultan II. Mahmud tarafından yaptırılmıştır. Resûlullah'ın (sas) kabri üzerine yeşil kubbeyi yaptıran da odur.

Zamanında ilk gazete neşredildi. Modern posta, karantina, nüfus sayımı,

"AT ÖLDÜ DİYENİN HÂLİ YAMAN!"

Usta bir hattattı. Eyüp Sultan hazretlerinin sandukası üzerindeki yazılar, ayrıca Ayasofya'daki bir harika numunesi olan büyük levha onun eseridir. Adlı mahlasıyla şiirler yazmış; çok sayıda bestesi günümüze intikal etmiştir.

*Sevdâ-i muhabbet esiyor şimdi serimde
Takdire ne çâre, bu varmış kaderimde*
beyti çok meşhurdur.

Fransızca öğrenen ilk padişaktır. Gelibolu, Bolayır, Doğu Trakya, Rodos, Tuna vilayetlerini gezmiş; bunlardan bazısını yeni keşfedilen buğu gemisi (buharlı gemi) ile yapmıştır. Uzuna yakın ve yakışıklıydı. Enerjik ve çok zeki idi. Espriyi de. Bilhassa musahibi Said Efendi'yle yaşadığı çok sayıda fıkrâ ve menkıbesi dillerde dolaşır.

Necid emirinin hediye gönderdiği soylu bir at hastalanır. Çok üzülen padişah, imrahora ata ihtimam edilmesini emreder; "At öldü diyenin hâli yaman!" diye de tehdit eder. Ne çare at ölüverir. Dehşete düşen imrahora, Said Efendi'ye vaziyeti anlatır. Said Efendi padişahın huzuruna çıkıp, "Efendimiz mahud ata bir hâl oldu. Yemiyor, içmiyor. Gözü kapalı. Mütemediyen yatıyor. Kaldırıyorlar, bırakınca bir tarafa devriliyor; yine kaldırıyorlar, yine bırakınca öbür tarafa devriliyor" diye arz eder. Padişah heyecanla, "At öldü desene!" deyince, "Siz dediniz efendimiz, siz dediniz" cevabını verir.

rüşdiye adıyla orta mektep teşkilatı, memurların fes ve setre giymesi gibi yenilikler onun zamanına tarihlenir. Klasik Osmanlı siyasî müesseselerinin çoğu başka isimlerle devam etmiş; artık fonksiyonu kalmayanlar kaldırılmıştır. Mesela defterdar, maliye nâzırı; reisülküttâb, hariciye nâzırı adını almıştır.

Bu devirdeki islahatla, Jön Türk inkılapları asla birbirine kıyas edilemez. Sultan II. Mahmud'un islahatı hep millî bünyeye muvafık olarak cereyan etmiştir. Şer'î hükümlerin ve siyasî ananelerin haleldar olmamasına hususî ihtimam gösterilmiştir. Fes ile şapkanın kabil-i kıyas olmadığı aşikârdır. Fes, Anadolu'da asırlardır giyilen, Osman Gazi'den beri Türklerin de giydiği kırmızı keçe külahın tekâmül etmiş hâlidir. Bürokratların inat ve muhalefetini kırmak adına, devlet dairelerine resmini astırması garip karşılanmakla beraber, zaten az zaman sonra terk edilmiştir. Yeniçerilere duyulan alerji Mehter bandosunun de kaldırılmasına sebebiyet vermiş; yerine Mızıka-ı Hümayun kurulmuştur. Kurduğu siyasî sistem şekil itibarıyla günümüze kadar gelmiş olup şu anda işleyen hangi müessese varsa, Osmanlı'ya, ezcümle Sultan II. Mahmud devrine aittir.

Alman müşavir Helmuth von Moltke hatıralarında şöyle der: "Sultan'ın dinî hissiyatı o kadar kuvvetliydi ki, vefatından birkaç gün önce, hemen hemen ölüm halindeyken, Cuma namazı için kendisini Bayezid Câmii'ne taşıması bunu ispat eder." Vefatından iki sene evvel çıkarttığı bir fermanla, Osmanlı memleketinin her yerinde beş vakit namazda cemaate devam edilmesini emretmiştir. Es'ad Efendi'nin yazdığı *Dürr-i Yektâ* isimli Türkçe ilmihali bütün şehir, kasaba ve köylere yollatmıştır. İlk mektep tahsilinin bütün Osmanlı vatandaşlarına mecbur kılınması da onun fermanıyla olmuştur.

Kışlada her birliğe cemaatle namaz için tabur imamı ve dinî müşkillerin

halli için alay müftüleri tayin etmiştir. *Battal Gazi Destanı*, *Hayber Kalesi Cengi* gibi hurafe cinsinden kitaplara alışmış askerlerin okuması için Hanefî mezhebinin kurucularından İmam Muhammed'in harb hukukuna dair *Siyer-i Kebir* kitabını Türkçeye tercüme ettirmiş; kışlalarda okunmasını emretmiştir.

Hekimbaşı Abdülhak Molla der ki: "Yeni süvari birliklerinin teşkili esasında, iki seneye yakın bir müddet Rami Kışlası'nda bulunan padişah, her geceyi başta kışla camii olmak üzere Eyüp, Davud Paşa, Topçular gibi câmilerde zikir, dua ve ilim sohbetiyle geçirmiştir."

Kendisi evvelce amcazadesi Sultan III. Selim'in tesiriyle Mevlevî muhibbi idi. Onunla beraber Eyüp'te bir Nakşî tekkesi olan Kaşgarî Dergâhı'na gelir, tekkenin şeyhi İsa Geylânî'nin sohbetinde bulunurlardı. Sultan III. Selim şehzâdenin çok sevdiği bu tepede bir seyir köşkü yaptırmıştı. Sultan II. Mahmud Mevlevî tarikatindeki Halet Efendi'den kurtulunca, muhtemelen temayülü değişmiş ve ağabeyi Sultan IV. Mustafa gibi Nakşibendî tarikatine girerek, Yahya Efendi tekkesi şeyhi Mehmed Nuri Efendi'ye bağlanmıştır. Oğlu Sultan Abdülmecid ve torunu Sultan Vahîdeddin de Nakşibendî muhibbi idiler.

Uçurumun kenarında 31 sene Sultan II. Mahmud devrinde bir zamandır Hicaz'ı işgal eden Vehhabîlerin isyanı bastırıldı. Fransız İhtilâli'nin tesiri ve Avrupa'nın desteğiyle Yunan ve Sırp lar arasında istiklal gayeli isyanlar çıktı. Mora'da müstakil bir Yunanistan kuruldu. Sırbistan ve Sisam muhtariyetini kazandı. Yunanları, Helen medeniyetinin vârisi zanneden ve onlara karşı romantik bir yakınlık duyan Avrupalıların tahriki üzerine çıkan Rus Harbi felâketle neticelendi. Bundan istifade eden Fransızlar, Cezayir'i işgal etti.

O olup bitenlerde padişahın doğrudan bir mesuliyeti olduğu söylenemez.

HÜCRE-İ SAADET'E ARMAĞAN

Hücre-i Saadet'e hediye gönderdiği altın şamdan münasebetiyle yazdığı ve Resûlullah'a (sas) sevgisini terennüm ettiği naat pek içlidir:

*Şamdan eyledim ihdâya cür'et yâ resûlallah.
Muradım dergâh-i ulyâya hizmet, yâ Resûlallah!*

*Değildir ravdaya şâyeste, destâvîz-i nâçizim.
Kabulünde kıl ihsân inayet, yâ Resûlallah!*

*Kimim var hazretinden gayri, hâlim eyleyem ilâm.
Cenâbındandır ihsân, mürüvvet, yâ Resûlallah!*

*Dahîlek, el-emân, sad el-amân, dergâhına düştüm,
Terahhum kıl, bana eyle şefâat yâ Resûlallah!*

*Dü âlemde kıl istishâb, Hân Mahmûd-ı Adliyi,
Senindir evvel ü âhirde devlet yâ Resûlallah!*

Artık dünya değişmiştir. Osmanlı Devleti yine dünyanın büyük birkaç devletinden biridir; ama Avrupa artık epeyce güçlüdür. Memleketin dağılmasını önlemek adına merkezî bir politika takip etmeye başlayan padişah, her köşede türeyen ayanlarla evvela anlaştı; sonra onların çoğunu sindirdi veya ortadan kaldırdı. Arap ve Kürt beldelerini daha sıkı bağlarla payitahta bağlamaya çalıştı.

Bu arada, evvelce Hüseyin Paşa ve Bâbüalî bürokratlarınca aşağılandığı için kırılan muhteris Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa, Fransız tahrikiyle ayaklandı. Vaktiyle Rusların Özi'yi işgal ve ahalisini kılıçtan geçirdiğini öğrenen babası Sultan I. Abdülhamid, üzüntüsünden inme indirip vefat et-

mişti; Sultan II. Mahmud da kederinden hastalandı. Müzmin artrit, verem ve basur hastasıydı. Tabipler âciz kaldı, dertlerin çokluğundan tavsiyelere de tam riayet edemedi. Neyse ki ordusunun Nizip'teki mağlubiyetini işitmeden, Çamlıca'da kız kardeşinin köşkünde vefat etti (1839). 54 yaşındaydı. 31 sene tahtta kaldı. Divanyolu'nda Esmâ Sultan Sarayı bahçesine defnedildi. Şimdi semte ismini veren türbesinde, oğlu Sultan Aziz ve torunu Sultan Hamid de yanındadır. İki oğlu, Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz, peş peşe tahta çıkarak babalarının yolunu devam ettirdiler. Hâlihazırdaki Osmanlı hanedanı hep onun neslindedir.